

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

О.В. ЗОЛОТАРЬОВА

***СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЧАСТИНА 1***

Дніпропетровськ НМетАУ 2015

УДК 3.085: 303.725.2

Золотарьова О.В. Соціальна відповідальність. Частина 1: Конспект лекцій. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2015. – 44 с.

Розглянуто дві базові теми з дисципліни «Соціальна відповідальність», в яких визначено зміст соціальної відповідальності як чинника стійкого розвитку та особливості соціальної відповідальності людини, держави та суспільства. Значну увагу приділено наданню студентам знань про основні теоретичні підходи до визначення сутності категорії «соціальна відповідальність», суб'єкти, об'єкти та компоненти соціальної відповідальності, зміст концепції сталого розвитку та її реалізацію на засадах соціальної відповідальності. Розглянуто поняття і значення соціальної відповідальності людини, сутність і ознаки соціальної відповідальності громадянського суспільства, принципи, інструменти та напрями державної політики в процесі формування простору взаємодії людини, держави, бізнесу і суспільства.

Призначений для студентів спеціальності 8.03050801 – фінанси і кредит та інших економічних спеціальностей усіх форм навчання.

Іл. 10. Бібліогр.: 50 найм.

Друкується за авторською редакцією.

Відповідальний за випуск В.М. Тарасевич, д-р екон. наук, проф.

Рецензенти: К.Ф. Ковальчук, д-р екон. наук, проф. (НМетАУ)
Ю.Є. Петруня, д-р екон. наук, проф. (УМСФ)

© Національна металургійна академія
України, 2015

© Золотарьова О.В., 2015

ВСТУП

В умовах економічної і політичної кризи в Україні актуалізується потреба у формуванні та розвитку соціальної відповідальності держави, бізнесу і громадянського суспільства. Поряд з об'єктивними чинниками загострення кризових явищ у суспільстві не останню роль відіграють суб'єктивні фактори. Безпрецедентна соціальна диференціація, зростання рівня бідності, перекладання тягара кризових явищ на плечі пересічних громадян, згортання соціальних трансфертів підтримки рівня та якості їх життя – результат соціальної безвідповідальності держави, бізнесу і суспільства. Їх небажання та неготовність у критичній ситуації надати перевагу соціально-значущим інтересам і цілям, відійти від вузькогрупових, корпоративних, тимчасових пріоритетів призводить до зростання соціальної напруженості у суспільстві.

Соціальна відповідальність – це новий рівень розвитку суспільства, нова концепція, яка інтегрує у собі національну стратегію, загальні людські цінності та етичну поведінку бізнес-організацій, працівників, органів влади, інститутів громадянського суспільства, науково-дослідницьких установ та вищих навчальних закладів.

Сьогодні більшість країн світу залучаються до розробки і впровадження концепції соціальної відповідальності як на місцевому, регіональному, так і на державному рівнях. Україна також намагається не залишатися осторонь цих процесів. Однак слід констатувати, що концепція соціальної відповідальності в Україні наразі перебуває у стадії становлення і осмислення. Тому останніми роками вітчизняні вищі навчальні заклади прийшли до потреби створення курсу «Соціальна відповідальність» з метою втілення свого бачення щодо цього феномену, формування у студентів фундаментальних знань теорії та практики соціальної відповідальності й відповідних професійних компетенцій.

Мета дисципліни «Соціальна відповідальність» – вивчення теоретичних положень і практики взаємодії держави, бізнесу, суспільства та людини у сфері соціальної відповідальності як умови стійкого розвитку суспільства.

Теоретичною і методологічною базою вивчення соціальної відповідальності є дисципліни гуманітарного та загальноекономічного циклів, економіка підприємства, менеджмент, економіка праці, управління персоналом.

ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

ПЛАН.

- 1. Сутність категорії «соціальна відповідальність».**
- 2. Суб'єкти, об'єкти та компоненти соціальної відповідальності**
- 3. Зміст концепції сталого розвитку**
- 4. Реалізація концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності**

1. Сутність категорії «соціальна відповідальність».

На сьогодні категорія соціальної відповідальності не є остаточно визначеною. Її дослідження відбувається на перетині теоретико–методологічних, методичних та практичних аспектів у межах різних суспільних наук., що не могло не відбитися на формулюванні сутності даного феномену (табл. 1.1). Так, економісти основну увагу приділяють вивченню соціальної відповідальності бізнесу, політологи концентруються на розгляді соціальної відповідальності держави, соціологи вивчають соціальну відповідальність особистості тощо.

Найчастіше в науковій теоретичній і практичній літературі розглядається соціальна відповідальність бізнесу як своєрідна концепція прав, гарантій, цілеспрямованої діяльності підприємницьких структур задля підвищення соціального рівня громадян, як працівників, так і споживачів продукції.

Вперше термін «соціальна відповідальність бізнесу» введено у науковий обіг в 50–х рр. минулого століття американськими вченими, які неоднозначно трактували сутність даного поняття. Наприклад, М. Фрідмен вважав, що реалізація підприємцями на практиці соціально відповідальної діяльності є обкраданням власників (акціонерів) внаслідок здійснення додаткових витрат у сферу, що не належить до професійної компетенції підприємств. На його думку, доброчинність є нерациональним способом використання корпоративних ресурсів. Натомість інший американець – професор Т. Бош наголошує на обов'язковості соціальної орієнтації підприємства, оскільки саме соціум дозволяє першому реалізувати себе та отримувати прибутки [2].

Крім зазначених науковців питанням соціальної відповідальності бізнесу, соціальної етики і соціальних корпоративних програм приділили увагу в своїх роботах І. Ансофф, Ф. Герцберг, Д. Котлер, Д. Муні, Е. Мейо, М. Мескон,

Таблиця 1.1.

Найбільш відомі підходи до визначення категорії «соціальна відповідальність»

Автори	Визначення
Котлер Ф.	соціальна відповідальність бізнесу – це вільний вибір корпорації в рамках її інтересів зобов'язання підвищувати добробут суспільства через відповідні підходи до ведення бізнесу та надання корпоративних ресурсів
Мескон М.	соціальна відповідальність бізнесу – певний рівень добровільного відгуку на соціальні проблеми, причому цей відгук лежить поза визначених законом або регулюючими органами вимог, або понад цих вимог
Зінченко А.Г., Саприкіна М. А.	соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності (продукти, послуги, процеси) на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору та етичну поведінку, яка допомагає сталому розвитку, здоров'ю й добробуту суспільства; зважає на очікування зацікавлених сторін; не суперечить відповідному законодавству та міжнародним нормам поведінки; поширена в усій організації і практикується в її відносинах
Зелена книга ЄС	соціальна відповідальність – це інтеграція соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію з зацікавленими сторонами на добровільній основі
Європейська комісія	корпоративна соціальна відповідальність за своєю суттю є концепцією, яка відображає добровільне рішення компаній брати участь в покращенні життя суспільства і захисті навколишнього середовища
Всесвітня бізнесова рада із сталого розвитку	соціальна корпоративна відповідальність – це зобов'язання бізнесу сприяти сталому економічному розвитку, працюючи з найманими працівниками, їхніми родинами, місцевою громадою та суспільством загалом з метою покращення якості життя
Баранова С.В.	соціальна відповідальність визначає особистість з погляду виконання нею тих вимог, які висуває перед нею суспільство. Соціальна відповідальність виражає міру участі особистості і соціальних груп у їхньому моральному удосконаленні і удосконаленні їхніх соціальних відносин
Колот А.М.	соціальна відповідальність – це філософія або формат відносин між підприємницькими структурами і суспільством, за яких забезпечується економічний прогрес, зберігається довкілля, домінує соціально відповідальна поведінка бізнесу, що сприяє соціальній згуртованості суспільства, підвищенню якості життя

Останніми роками зростала увага й вітчизняних науковців до вивчення проблем соціальної відповідальності. Так, розгляду принципів формування корпоративної соціальної відповідальності присвятили праці О. Амоша, Б. Баюра, І. Булеєв, М. Бутко, О. Гогул, А. Зінченко, А. Колот, І. Кудінова, І. Лебедева, М. Саприкіна, О. Сохацька, Н. Супрун [3–13]. Проблеми соціальної відповідальності бізнесу як складової соціальної політики досліджували такі вчені та практики як О. Білорус, В. Білоус, В. Близнюк, І. Гнибіденко, Т. Заяць, В. Куценко, Е. Лібанова, О. Новікова, Л. Шевчук, В. Ярова [14].

У 2007 році Міжнародною Асоціацією з стандартизації (ISOTMB), яка являє собою Всесвітню федерацію національних організацій зі стандартизації, був розроблений *проект соціальної відповідальності* (WC SR № 113, 2007–7–23; ISO/WD–2600) [15]. У цьому документі підкреслюється зростання потреби у підвищенні соціальної відповідальності бізнесових структур перед навколишнім середовищем, він має прикладний характер і спрямований на універсалізацію соціальної відповідальності як механізму підвищення значущості оцінки соціальних наслідків діяльності бізнесу.

За стандартом ISO–26000 «Керівництво із соціальної відповідальності» *соціальна відповідальність* визначається як відповідальність організацій за вплив своїх рішень і дій на суспільство та оточуюче середовище, що реалізується шляхом прозорості та етичної поведінки, яка узгоджується зі сталим розвитком, здоров'ям та добробутом суспільства; відповідає інтересам груп та зацікавлених осіб, відповідає чинній нормативній базі та відповідним міжнародним зобов'язанням; є інтегрованою у діяльність й стратегію розвитку організації та здійснюється у повсякденній діяльності».

В економічній літературі термін *«соціальна відповідальність бізнесу»* (СВБ) трактується як відповідальне ставлення підприємства до свого продукту (послуги), споживачів, працівників, акціонерів, партнерів і активна соціальна позиція, що полягає у гармонійному співіснуванні, взаємодії та постійному діалозі з представниками адміністрації, комерційного сектору й суспільства, зацікавленими сторонами з метою надання ефективного сприяння рішенню гострих економічних, соціальних, гуманітарних і екологічних проблем.

Головними складовими СВБ виступають:

– соціально відповідальний роботодавець – соціально відповідальні власники та керівники підприємства, які діють згідно з нормами трудового права (найчастіше перевищують їх, надаючи працівникам додаткові соціальні блага), дбають про умови праці та соціальний добробут своїх працівників;

– корпорація – соціально відповідальне підприємство яке зобов'язане не тільки платити встановлені податки та вести свою діяльність згідно із нормами чинного законодавства, як на місцевому, так і на регіональному рівнях, охороняти навколишнє середовище в місцях розташування підприємства, але й розвивати соціальну інфраструктуру, здійснювати спільні проекти тощо.

Безумовно, корпоративна соціальна відповідальність або соціальна

відповідальність бізнесу – це лише один з багатьох аспектів соціальної відповідальності, яка, як суспільний феномен, має набагато ширший зміст і значення.

На думку О. Грішнєвої, усі тлумачення «соціальної відповідальності» умовно можна розділити на декілька відмінних позицій [1]: з позиції ділової людини, підприємця чи роботодавця; з позиції найманих працівників; з позиції споживача; з позиції керівників місцевих органів влади; з позиції ділового партнера; з позиції мешканців певної території; як маркетинговий захід; як доброчинність.

Слід відмітити, що найчастіше визначення соціальної відповідальності базується на широкому тлумаченні категорії «соціальне», ототожнення його з суспільним. У цьому аспекті соціальність особистості, будь-якого соціального угруповання розглядається як багатоплановий її зв'язок із суспільством [16].

За точкою зору Андрющенко А.І., Рябець І.М., **«соціальне»** слід розглядати як характеристику відносин, що складаються між соціальними суб'єктами, які мають різні статусні позиції в соціальній ієрархії [17]. В цьому аспекті «соціальне» віддзеркалює специфіку взаємодії різностатусних соціальних суб'єктів, які займають неоднакові соціальні позиції, мають різний доступ до соціальних ресурсів, беруть різну участь в управлінні, внаслідок чого розрізняються за джерелами й величиною доходів, за структурою особистого споживання, за рівнем і якістю життя. Такий підхід дає можливість розглянути соціальну відповідальність як складне системне явище, яке розкриває сутність соціальних суб'єктів як представників тієї чи іншої соціальної групи, прошарку, міру прийняття, інтеріоризації останніми соціально-значущих цінностей суспільства.

Природно, що при тлумаченні категорії соціальної відповідальності слід враховувати й сутність поняття **«відповідальність»**.

Як філософська категорія, відповідальність відображає об'єктивний, історично-конкретний характер взаємовідносин між особистістю, спільнотами, соціальними групами з точки зору усвідомленого виконання взаємних вимог, обов'язків, що до них висуваються.

Як соціологічна категорія відповідальність виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей.

В узагальненому вигляді, відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [18].

Види відповідальності розрізняють за такими критеріями: за змістом

виділяють економічну, політичну, правову, моральну, соціальну відповідальність. За суб'єктами – індивідуальну, групову, колективну тощо [19].

У індивіда відповідальність формується у відповідь на зовнішні вимоги, які до нього висуваються суспільством, класом, соціальною групою, спільнотою. Засвоєні індивідом, вони стають внутрішнім збудником, основою мотивації його відповідальної поведінки. Формування особистості передбачає виховання у неї, насамперед, почуття відповідальності, яке стає її якісною характеристикою й властивістю.

Отже, з одного боку, соціальна відповідальність виступає як відносно самостійний вид відповідальності, якому притаманні специфічні риси і, перш за все, надання переваги інтересам широких верств населення, навіть коли вони не співпадають з інтересами особистості або референтної групи. З іншого боку, це широке системне поняття, яке передбачає врахування вимог як суспільства в цілому, так і всіх його структурних елементів. При цьому, вона не зводиться до будь-якого з видів відповідальності і не є їхньою сукупністю. Це соціальний зріз різних видів відповідальності, який розкриває соціальну сутність кожного з них з точки зору надання пріоритету соціально-значущим аспектам діяльності, поведінки, не нанесення збитку як соціальному цілому, так і конкретній особистості.

Соціальна відповідальність не носить примусового характеру, приймається добровільно соціальними суб'єктами, регулюється суспільними нормами, за порушення яких можуть бути застосовані лише суспільні санкції (засудження громадською думкою, ЗМІ, або схвалення, підвищення іміджу, довіри), в той час як за порушення юридичних норм можуть бути застосовані санкції у відповідності з адміністративним, навіть кримінальним кодексом.

У цьому сенсі соціальна відповідальність має спільне з моральною відповідальністю, її регуляторами. Однак, поле впливу соціальної відповідальності ширше, воно виходить за межі дотримання моральних норм.

Соціальна відповідальність виконує сукупність таких *функцій*:

- превентивна – попереджує порушення соціальних норм для ліквідації можливих відхилень, що спричиняють ці порушення, адже основна мета соціальної відповідальності – дотримуватись принципів соціальної рівності та соціальної справедливості, уникати дискримінації за будь-якою ознакою;
- комунікативна – обумовлює взаємодію різних соціальних суб'єктів: держави, громадських організацій, бізнесу і найманих працівників в процесі

реалізації їх інтересів та виконання зобов'язань в галузі соціальної відповідальності;

- інтегративна – інтегрує у собі національну стратегію, загальні людські цінності та етичну поведінку бізнес-організацій, працівників, органів влади, інститутів громадського суспільства, науково-дослідницьких установ та вищих навчальних закладів;
- регулююча – корегує процеси соціальної диференціації в суспільстві, справляє позитивний вплив на скорочення рівня бідності та підвищення соціальної захищеності громадян.

В цілому, соціальна відповідальність виступає як механізм взаємозалежності соціальних суб'єктів, що займають різні статусні позиції у соціальній ієрархії. Він детермінує міру довіри соціальних суб'єктів один до одного, можливість спільної співпраці, досягнення консенсусу. В основі формування механізму соціальної відповідальності лежить взаємодія інтересів соціальних суб'єктів, які можуть не тільки не співпадати, а й суперечити один одному. Соціальну спрямованість інтересів визначає приналежність суб'єктів до тієї чи іншої статусної групи.

Щоб цей механізм діяв, необхідно створити не тільки об'єктивні умови, сформувані правову соціальну державу, демократичне суспільство, а й привести у відповідність суб'єктивні чинники, а саме – сформувані у представників держави, бізнесу, громадянського суспільства настанови діяти соціально відповідально. У зв'язку з цим виникає актуальне завдання забезпечити формування соціальної відповідальності як особистісної якості соціального суб'єкту. Тільки в цьому разі механізм соціальної відповідальності запрацює, оскільки ніякими наказами, законами не можна сформувати внутрішній збудник, мотивацію соціально-відповідальної поведінки.

2. Суб'єкти, об'єкти та компоненти соціальної відповідальності

Системний підхід дозволяє розглянути соціальну відповідальність як внутрішнє багатогранне явище, як єдність суб'єктивного і об'єктивного, як систему орієнтацій і цінностей, що відбивають інтереси тих чи інших соціальних спільнот.

Суб'єктами, що забезпечують соціально відповідальний бізнес, є: суб'єкти підприємницької діяльності (фізичні та юридичні особи); органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; об'єднання роботодавців усіх рівнів; профспілки; громадські організації, в т.ч. благодійні фонди (рис. 1).

Суб'єкти соціальної відповідальності			
Підприємства	Органи державної влади	Профспілки	Організації споживачів
Громадські організації			
Організаційне забезпечення			
<ul style="list-style-type: none"> - система управління; - надання широким повноважень працівникам; - дотримання законодавства; - організація соціальної 	<ul style="list-style-type: none"> - створення робочих комісій; - проведення конференцій, круглих столів і семінарів; - дотримання законодавчих норм; - становлення контролю за 	<ul style="list-style-type: none"> - система управління; - організація роботи профспілок на підприємствах; - участь у Наглядовій Раді 	<ul style="list-style-type: none"> - дотримання законодавства; - проведення конференцій. <ul style="list-style-type: none"> - адміністрування проєктів громадських організацій та ініціативних груп; - структура організації; - розподіл повноважень; - створення Ради організації;
Дотримання прав людини			
<ul style="list-style-type: none"> - надання працівникам гарантій щодо соціального пакета; - підписання колективних договорів; - дотримання законодавства 	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні договори; - встановлення державного контролю за своєчасною виплатою заробітної плати; - поглиблення правових знань; - захист прав споживачів; 	<ul style="list-style-type: none"> - надання юридичної допомоги; - контроль за дотриманням прав людини на підприємствах; - поширення правових знань; - контроль за реалізацією регіональних договорів тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - надання юридичної допомоги; - захист прав людини і споживача; - представлення інтересів у судах <ul style="list-style-type: none"> - моніторингові програми; - проведення просвітницьких та інформаційних заходів з прав людини; - підтримка організацій, які працюють у цьому напрямку; - дотримання законодавства про працю;
Екологічні питання			
<ul style="list-style-type: none"> - упровадження новітніх технологій, що забезпечують чистоту екології; - використання екологічної 	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні угоди; - аналіз діяльності підприємств, висвітлення цих питань у засобах масової інформації; 	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні угоди; - екологічні технології; - підготовча звернень до ВРУ; - проведення круглих столів, участь в 	<ul style="list-style-type: none"> - екологічний контроль продукції та при розробці стратегій і бізнес-планів. <ul style="list-style-type: none"> - запровадження системи «Зелений офіс»; - проведення конкурсів міні-грантів; - реалізація просвітницьких програм;
Практика чесного ведення бізнесу			
<ul style="list-style-type: none"> - провадження політики чесної конкуренції, обов'язкової сплати всіх податків, боротьби з 	<ul style="list-style-type: none"> - підтримка малого підприємництва; - проведення семінарських занять серед підприємств, програм соціального підприємств 	<ul style="list-style-type: none"> - підписання і дотримання принципів Меморандуму соціальної відповідальності бізнесу. 	<ul style="list-style-type: none"> - дотримання етичних кодексів; - прозора фінансова звітність. <ul style="list-style-type: none"> - співпраця з бізнес-структурами, які працюють відкрито; - проведення просвітницьких програм.
Питання споживачів			
<ul style="list-style-type: none"> - встановлення контролю над якістю продукції та послуг, якістю обслуговування споживачів і на основі 	<ul style="list-style-type: none"> - регіональні угоди; - встановлення контролю за якістю товарів; - захист прав споживачів; 	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація програм із захисту прав споживачів; - встановлення діалогу з органами влади; - участь в роботі обласної 	<ul style="list-style-type: none"> - проведення моніторингу компаній та якістю наданих ними послуг.
Трудові практики, соціальне залучення і соціальний розвиток			
<ul style="list-style-type: none"> - упровадження великого пакета соціальних пільг і гарантій працівникам; - стимулювання працівників за якісне виконання обов'язків 	<ul style="list-style-type: none"> - укладання регіональних угод; - передбачення у місцевих бюджетах видатків на місцеві програми соціального забезпечення; 	<ul style="list-style-type: none"> - укладання колективних договорів та регіональних угод. 	<ul style="list-style-type: none"> - проведення конкурсу міні-грантів; - реалізація соціальних проєктів і акцій.

Рис. 1.1. Суб'єкти і компоненти соціальної відповідальності

Соціальна відповідальність структурується в залежності від суб'єктів на чотирьох рівнях – макроекономічному (соціальна відповідальність держави), мезоекономічному (соціальна відповідальність інститутів громадянського суспільства), мікроекономічному (корпоративна соціальна відповідальність, або соціальна відповідальність бізнесу) та особистісному (соціальна відповідальність людини, працівника) (табл. 1.2) [20].

Таблиця 1.2.

Суб'єкти соціальної відповідальності на різних рівнях

1 рівень – соціальна відповідальність держави	3 рівень – соціальна відповідальність людини, працівника відповідальність людини,
– гарант законності та додержання прав людини; – відповідальний представник народу; – гарант прозорих економічних і політичних відносин; – відповідальний роботодавець; – відповідальний соціальний партнер.	– відповідальний працівник; – відповідальний та законослухняний громадянин; – відповідальний учасник соціальних груп; – відповідальний споживач.
2 рівень – соціальна відповідальність інститутів громадянського суспільства	4 рівень – соціальна відповідальність бізнесу
– відповідальні учасники соціальних відносин; – посередники між владою і громадськістю; – захисники інтересів соціальних груп; – контролери додержання режиму законності; – координатори суспільного діалогу; – координатори гармонізації відносин державних інститутів і суспільства.	– відповідальний виробник; – відповідальний роботодавець; – відповідальний учасник соціальних відносин; – відповідальний діловий партнер; – відповідальний учасник економічних і політичних відносин з державою.

До об'єктів соціальної відповідальності відносять: працівників підприємства; власників, інвесторів та кредиторів бізнесу; споживачів продукції та послуг підприємства; місцеву громаду та органи місцевого самоврядування; інших громадян, які потребують особливої уваги з боку суспільства, – діти, інваліди, сироти, вагітні жінки, пенсіонери, студенти (учні) тощо; соціальну інфраструктуру – житлово–комунальне господарство, транспорт, заклади освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, тощо.

Наголосимо, що соціальна відповідальність обумовлює не тільки розуміння і прийняття соціально–значущих інтересів суспільства, але й готовність, вміння не спричинити збитків соціуму своєю діяльністю, враховувати інтереси інших, не нанести їм шкоди (табл. 1.3) [21].

Отже, розглядаючи концепцію соціальної відповідальності в теоретико–методологічному контексті і проблеми, пов'язані з її реалізацією в сучасних умовах ведення бізнесу, особливо важливо відзначити такі її особливості:

– головною метою суспільного прогресу стає людина, а основною умовою

для стійкого і довгострокового розвитку – відтворення людських ресурсів;

– в сучасній еволюції соціально–трудових відносин має місце інтеграція «економічного» і «соціального»;

– оптимальне поєднання очікувань найманих працівників і власників, прагнення реалізувати їх шляхом ефективного використання своїх потенційних можливостей формують фундаментальні засади взаємної зацікавленості (і найманої праці, і приватного бізнесу) в досягненні соціального консенсусу;

– переоцінка цінностей цивілізаційного розвитку, розуміння того, що в постіндустріальному суспільстві природні або навіть фінансові ресурси не можуть грати визначальну роль в сучасній конкуренції, а вирішальним фактором у стабільному та довгостроковому розвитку стають людські ресурси.

Таблиця 1.3.

Соціальна відповідальність та інтереси її головних суб'єктів

Людина	Робітники	Органи місцевої державної влади	Суспільство
Основні інтереси суб'єктів системі соціальної відповідальності			
– гідні умови та оплата праці; – захист та охорона здоров'я, – покращення морального клімату в колективі, формування корпоративної культури; – повага прав людини. – підтримка творчих прагнень, самореалізація; – можливість споживання продукції відповідної якості та асортименту.	– покращення іміджу підприємства; – підвищення попиту на продукцію; – вихід до міжнародних ринків збуту; – «суспільна ліцензія» на господарську діяльність; – корпоративна культура та зацікавленість робітників у кінцевих результатах роботи підприємства; – зростання інвестиційної привабливості підприємства.	– стимулювання рішень соціальних проблем; – отримання додаткових засобів контролю над ситуацією у соціальній сфері регіону; – отримання позитивної оцінки вищих органів влади та суспільства.	– якісний розвиток соціальної сфери (наука, освіта, охорона здоров'я); – зняття соціальної напруги; – зменшення негативного впливу на природу, покращення екологічного стану регіону, країни; – створення нових робочих місць.
Результати реалізації концепції соціальної відповідальності			
Впевненість, задоволеність, підвищення показників якості життя, здоров'я	Стабільність функціонування, отримання та зростання прибутку, інвестиційної привабливості	Стабільне суспільно–економічне зростання регіону, країни, позитивна суспільна оцінка діяльності	Якість життя, добробут у суспільстві

Гармонійний розвиток бізнесу та соціальної сфери передбачає як розумне регулювання економічної сфери з боку держави, так і відповідальне ставлення та активну участь бізнесу в житті суспільства. Це дозволяє створити в суспільстві умови соціальної стабільності, інноваційної активності, зростання рівня життя населення та сталого соціально–економічного зростання

3. Зміст концепції сталого розвитку

Ще в 40-х роках нашого століття академік В.І. Вернадський звернув увагу на глибокі якісні зміни, що відбуваються на Землі під впливом людського розуму і виробничої діяльності людства, на глобальний характер інтелектуальних, інформаційних, екологічних і соціально-економічних процесів, пізнання яких і розумне управління якими вимагає тісної співпраці фахівців різних галузей науки і народного господарства. Через двадцять років після того розгорнув активну діяльність Римський клуб (творче об'єднання вчених різних країн під керівництвом Авреліо Печчеї), який поставив собі за мету вивчення глобальних взаємопов'язаних соціальних, економічних, технічних, демографічних і політичних явищ, і зокрема таких, як безконтрольний ріст населення Землі, безробіття, голод, виснаження природних ресурсів, енергетична криза, деградація природного довкілля, занепад моральних цінностей і віри. Протягом 1984–1986 рр. ефективно працювала Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку під керівництвом прем'єр-міністра Норвегії Г.Х. Брунтланд. Її завданням було запропонувати довготермінові стратегії і засоби забезпечення збалансованого розвитку економіки, використання природних ресурсів, росту народонаселення та охорони довкілля. Саме ця Комісія призвела до безпрецедентної події в історії людства – Конференції Організації Об'єднаних націй (зустрічі на найвищому рівні керівників 179 держав) з найактуальніших загально планетних питань – довкілля і сталого розвитку. Вона відбулася в червні 1992 р. в Ріо-де-Жанейро.

За визначенням Центру «За наше спільне майбутнє», який з 1988 р. працює в Женеві, і Конференції в Ріо-де-Жанейро, під сталим розвитком (sustainable development) розуміється такий розвиток, який "задовольняє теперішні потреби, але не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби", чи який забезпечує "високу якість довкілля і здорову економіку всіх народів світу". За підсумками роботи комісії Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію "Екологічна перспектива до 2000 року і далі" (1987), згідно з якою сталий розвиток визначався керівним принципом діяльності ООН, урядів, приватних та неурядових організацій.

У широкому сенсі термін "**сталий розвиток**" означає збалансований, самодостатній розвиток, що покращує якість життя і підтримує ефективне відтворення навколишнього середовища. На всесвітньому саміті "Планета Земля" в Ріо-де-Жанейро (1992) концепція сталого розвитку була проголошена стратегією

виживання цивілізації у XXI ст. Наступні саміти Ріо+5 та Ріо+10 не тільки актуалізували потребу у розробці практичних рекомендацій щодо реалізації даної стратегії, а й виявили необхідність у науковому аналізі та теоретичному обґрунтуванні проблеми [22, с. 61].

Наукова розробка проблематики сталого розвитку розпочалася з моменту проголошення 1995 р. спільної заяви 11 вчених–економістів та екологів під назвою «Економічне зростання, екологічний потенціал та довкілля», в якій істотними характеристиками сучасного стану розвитку світового господарства, що обмежують можливості економічного зростання було названо обмеженість ресурсної бази та екологічного потенціалу планети. Разом з тим, була проголошена ідея про необхідність формування нової парадигми суспільного розвитку, оскільки економічне зростання саме по собі не забезпечує покращення якості життя та довкілля.

Подальша концептуалізація проблеми знайшла відображення у роботі *Г. Дейлі «Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку»*. Спираючись на визначення Комісії ООН Г.Дейлі трактує сталий розвиток як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї цивілізації, в ході якого одночасно оптимально вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення. Як базові для побудови такої стратегії було названо концепції корпоративного громадянства (*англ.* – corporate citizenship), екологічної ефективності (*англ.* – eco-efficiency) та корпоративної соціальної відповідальності (*англ.* – corporate social responsibility). Останній відводиться роль фундаментального підходу (за визначенням одного із провідних теоретиків корпоративної соціальної відповідальності А.Керола – теоретичного "ядра" у побудові стратегії сталого розвитку [23, с. 62].

Як справедливо зазначає О. Сохацька, тривалий час концепція сталого розвитку, або SD–парадигма, мала лише концептуальний вигляд, жодного практичного застосування цієї теорії не було [24, с. 88]. Разом з тим слід зазначити, що корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) як важлива стратегія розвитку підприємництва та практичний механізм нівелювання соціально–економічних проблем суспільства отримала поширення у світовій бізнес практиці з середини XX ст. *Еволюція підходів до проблеми соціальної відповідальності бізнесу* може бути представлена такими основними етапами розвитку КСВ–стратегій у міжнародній

практиці:

I етап (60-ті – середина 70-х рр. XX ст.) – активне запровадження благодійницьких та меценатських ініціатив, що виступають елементом рекламних та PR-стратегій бізнесу за умови розмежування підприємницької та соціальної діяльності компаній;

II етап (середина 70-х – початок 80-х рр. XX ст.) – становлення стратегічної філантропії, орієнтованої на превентивне подолання та профілактику соціальних проблем;

III етап (з кінця 80-х рр. XX ст. і до сьогодні) – розвиток політики соціальних інвестицій на основі взаємодії підприємницького та суспільного секторів у вирішенні актуальних соціальних проблем суспільства.

Сучасне розуміння стабільного, збалансованого і цілісного розвитку передбачає взаємну обумовленість його економічних, соціальних та екологічних параметрів.

Економічна складова сталого розвитку передбачає скорочення марнотратного надспоживання і оптимальне використання обмежених ресурсів шляхом застосування природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій.

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на затвердження суспільної злагоди, розвиток людського та соціального капіталу шляхом впровадження соціальної відповідальності держави, бізнесу і громадянського суспільства, розвитку політичної та економічної демократії, соціального партнерства.

Екологічна складова сталого розвитку передбачає охорону природи і ресурсозбереження шляхом економного використання природних ресурсів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, організації екологічно безпечного виробництва.

Відповідно, з організаційного погляду сталий розвиток економічної системи повинен задовольняти **три головні умови**, тобто бути:

- економічно доцільним (viable) – покривати своє функціонування;
- екологічно сталим (sustainable) – підтримувати довгострокову життєздатність своїх екосистем;
- соціально сприятливим (desirable) – однаковою мірою задовольняти культурні, матеріальні та духовні потреби суспільства.

Системне узгодження та баланс цих трьох компонентів є завданням величезної складності. Зокрема, взаємний зв'язок соціального та екологічного компонентів

спричинює необхідність збереження однакових прав нинішніх і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціального та економічного компонентів вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. Взаємозв'язок екологічної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на навколишнє середовище та переоцінювання вартості природних умов і ресурсів, зростання ролі природного капіталу як такого [25].

Головним завданням сталого розвитку багато авторів вважають задоволення людських потреб і прагнень в природному сенсі. Важливо зазначити, що сталий розвиток потребує задоволення найбільш важливіших для життя потреб усіх людей і надання їм можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя в рівній мірі.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

1. Людство може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, сприяти тому щоб він відповідав потребам людей, які живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.

2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також зі здатністю біосфери до самовідновлення.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на краще життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем.

4. Необхідно скорегувати рівень життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.

5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

Стратегія сталого розвитку в кожній країні повинна передбачати такі масштаби економічного росту, які супроводжувались би зменшенням витрат енергії і сировини, скороченням відходів і збалансуванням структур споживання відповідно до природних можливостей. Важливим параметром має стати регулювання темпів росту населення, планування розміру родин, забезпечення працею, житлом, освітою, харчуванням, медичним обслуговуванням.

Реалізація програми сталого розвитку має базуватися на нових методиках

збору інформації, передовсім комплексного моніторингу, стилі планування та керування, на нових законодавчих актах, що ґрунтуються на розумних економічних, соціальних і природоохоронних принципах, продуманих цінах на природні ресурси, розумній податковій та економічній політиці тощо.

4. Реалізація концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності

Економічною наукою доведено і підтверджується практикою, що для забезпечення сталого розвитку соціальна відповідальність має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або втілення в життя проектів інноваційного розвитку.

При цьому слід відзначити, що у тісному зв'язку з моделлю сталого розвитку, яка є соціально орієнтованою, знаходиться, перш за все, соціальна відповідальність держави. Її значення для забезпечення сталого розвитку полягає в гармонізації продуктивних сил, забезпеченні задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь.

Ще раз слід нагадати, що практика формування соціально відповідальної поведінки була започаткована у США в 1950–х рр. XX ст., коли законодавці навмисно залишили прогалини у державній політиці, які необхідно було заповнити недержавними формами соціального забезпечення (наприклад, шляхом введення податкових пільг для роботодавців з метою забезпечення зайнятості та медичної страховки).

У сучасний період країни Європейського союзу, особливо Великобританія, є лідерами у сфері проведення державної політики із формування соціально відповідальної поведінки. На рівні держав–членів Європейського союзу актуальними питаннями, за якими вчені здійснюють дослідження, є такі:

- концептуальний аналіз загальних, управлінських та організаційних аспектів взаємовідносин держави і бізнесу;
- аналіз політики із корпоративної соціальної відповідальності, що характеризує широкий спектр політичних ініціатив однієї або кількох країн;
- Case–дослідження державних ініціатив або діяльності міжнародних організацій (ООН, ОЕСР) у сфері формування соціально відповідальної поведінки.

Цілями реалізації концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності є: 1) суспільна злагода; 2) сталі теми соціально–економічного зростання; 3) розвиток соціальних чинників виробництва – людського і соціального капіталу і посилення їх дії на економічну діяльність.

Таким чином, концепція сталого розвитку зумовлює необхідність більш ефективної інтеграції соціальних, екологічних та економічних аспектів розвитку і залучення до співпраці держави, організацій громадянського суспільства та бізнесу. Сукупність правових, економічних та інформаційних державних інструментів для ефективного запровадження яких необхідно застосовувати похідні інструменти – партнерство та змішані інструменти – відповідно до концепції сталого розвитку забезпечує реалізацію біоцентричного (антропоцентричного) варіанту забезпечення життєвих потреб суспільства із активним та рівномірним використанням факторів економічного розвитку. Це передбачає впровадження механізму державного регулювання у сфері соціальної відповідальності та застосування сукупності інструментів, які мають організовувати та стимулювати соціально відповідальну діяльність різних суб'єктів господарювання у різних секторах та видах економічної діяльності.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть та прокоментуйте найбільш відомі визначення категорії «соціальна відповідальність».
2. Коли вперше було термін «соціальна відповідальність бізнесу»?
3. В чому суть поняття «відповідальність»?
4. Перелічте суб'єктів і об'єктів соціальної відповідальності
5. Які компоненти соціальної відповідальності слід відокремлювати?
6. Охарактеризуйте зміст інтересів основних суб'єктів соціальної відповідальності.
7. Як Ви розумієте зміст поняття «сталий розвиток».
8. За якими етапами відбувалась еволюція підходів до проблем соціальної відповідальності бізнесу у міжнародній практиці?
9. Розкрийте зміст основних складових сталого розвитку.
10. На яких головних принципах ґрунтується концепція сталого розвитку?
11. Назвіть цілі концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності.

Список використаних джерел :

1. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні / О. Грішнова // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 7. – С. 3 – 8.
2. Беленька О. Реалізація соціальної відповідальності бізнесу в Україні / http://feu.kneu.edu.ua/ua/confere_nce/conf_social_dev_ukr_12/section5/belenka/
3. Амоша А.И. Ответственность отечественных корпораций в развитии малого бизнеса в контексте стратегии модернизации промышленных городов / А.И. Амоша, Е.В.Котов, В.И. Ляшенко // Вісник Донецького державного університету управління «Менеджер». – 2013. – № 3(65). – С. 9–20.
4. Баюра Д. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління / Д. Баюра // Україна: аспекти праці. – 2009. – №1. – С. 21–25.
5. Булеев И.П. Социальная ответственность бизнеса: теория и практика. / И.П. Булеев, Н.Е. Брюховецкая, Е.В. Черных. – НАН Украины, Ин-т экономики промышленности, Донец. ун-т экономики и права. – Донецк: ДонУЭП, 2008. – 136 с.
6. Бутко М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / М. Бутко, М. Мурашко // Фінанси України. – 2010. – №8. – С. 74–84.
7. Гоголя О.П Соціальна відповідальність бізнесу / О.П. Гоголя. – К.: Видавництво Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2008 – 79 с.
8. Зінченко А.Г., Саприкіна М.А. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку / А.Г.Зінченко. – К.: Вид-во «Фарбований лист», 2010 – 56 с.
9. Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів/ А. Колот // Економічна теорія. – 2013. – № 4 – С. 5–27.
10. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. Наук, проф. А.М. Колота. – К.: КНЕУ, 2012. – 501с.
11. Лебедєв І. Корпоративна соціальна відповідальність: концепція і модель для України / І. Лебедєв // Україна: аспекти праці. – 2014. – №5. – С.13–19.
12. Сохацька О.М. Формування нової парадигми корпоративного управління в глобальному середовищі // Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – С. 75–97.

13. Супрун Н.А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку/ Н.А. Супрун // Економічна практика. – 2013. – № 4 – С. 61 – 74
14. Онищенко В. Соціальна відповідальність бізнесу в системі забезпечення стабільності розвитку суспільства / В. Онищенко // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.1 – С. 38–45.
15. Руководство по социальной ответственности. Международный стандарт. ISOMB/WCSR №113, 2007, ISO/WD 2600. – 36 с.
16. Смирнов Г.Л. Демократия, свобода и ответственность личности/ – М.,1968, С.30.
17. Андриющенко А.І. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічний аспект аналізу / А.І. Андриющенко, І.М. Рябець// Вісник Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна. – Харків : Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип.23 . – 2009 . – С.133–135.
18. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. 2-е вид. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1974. – 1056 с.
19. Философский энциклопедический словарь / Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М.: Инфра-М, 1997. – 576 с.
20. Смутчак З. Теоретико-методичні засади дослідження соціальної відповідальності роботодавців і найманих працівників / З. Смутчак // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.1 – С. 417–424
21. Демченко Н. Конкурентоспроможність підприємства в дзеркалі соціальної відповідальності / Н. Демченко// Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.1 – С. 102–110.
22. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / Под ред. и с послесл. С.А.Евтеева и Р.А.Перелета. – М. : Прогресс, 1989. – 376 с.
23. Супрун Н.А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку/ Н.А. Супрун // Економічна практика. – 2013. – № 4 – С. 61 – 74.
24. Сохацька О.М. Формування нової парадигми корпоративного управління в глобальному середовищі // Корпорації та інтегровані структури: проблеми науки та практики. – Х. : ІНЖЕК, 2007. – С. 75–97.

ТЕМА 2. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ, ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА.

ПЛАН.

- 1. Соціальна відповідальність людини як основа соціальної відповідальності бізнесу, держави і суспільства**
- 2. Поняття, ознаки і соціальна відповідальність громадянського суспільства**
- 3. Соціальна роль держави у сучасній економіці**
- 4. Принципи, інструменти та напрями та державної політики в процесі формування простору взаємодії людини, держави, бізнесу, і суспільства**

1. Соціальна відповідальність людини як основа соціальної відповідальності бізнесу, держави і суспільства

Проблема соціальної відповідальності людини як відповідальності за свої дії перед суспільством і собою, відповідальності, що асоціюється з багатством внутрішньої культури, давно перебуває в полі зору вчених різних галузей знань – філософії, економіки, соціології тощо. Це пов'язано з багатьма причинами, і серед них чи не найголовніша – поглиблення невідповідності між потребою підвищення морально–духовного потенціалу соціуму, з одного боку, і реальним перебігом подій, а саме небажаними змінами у структурі цінностей та соціальних норм поведінки членів суспільства та його інститутів – з іншого [1, с. 3].

Перші пояснення феномена соціальної відповідальності людини містяться у працях античних філософів Платона й Аристотеля.

Насамперед, у працях Платона, було чітко сформульовано питання про те, якою мірою людина свідомо й добровільно є творцем своїх вчинків і, отже, якою мірою вона за них відповідальна. Платон визнає за людиною можливість вільного вибору і тим самим відповідальність за свої вчинки. Проблему відповідальності розробляв також Аристотель, зокрема його вчення про довільні і мимовільні дії, які зазвичай інтерпретують у традиціях діалектики свободи і відповідальності. У «Нікомаховій етиці» Аристотель характеризує етику й політику як науки про діяльність, пов'язані з вільним вибором, як здійснює відповідальна за свої вчинки людина. [2, с. 44]. У зв'язку з цим Ф. Кессіді справедливо підкреслює, що Аристотель «зробив людину відповідальною за свою долю і добробут» [3, с. 20].

На певній стадії розвитку теорії і соціальної практики стало зрозуміло, що

людина є безпосередньою причиною вчинку. Але спроба пояснити причину саме такої поведінки, одного, а не іншого вчинку, наштовхувалася на необхідність з'ясувати співвідношення добровільного і вимушеного, свідомого і несвідомого, об'єктивного і суб'єктивного, вільного і необхідного, тобто з'ясувати, якою мірою сама людина свідомо і добровільно стала творцем (причиною) вчинку.

Урешті-решт, у західній філософії XVI–XIX століть, зокрема у публікаціях Т. Гоббса, Дж. Локка, М. Монтеня, Д. Юма, А. Шопенгауера стало аксіомою положення, що відповідальність і свобода – взаємозв'язані й взаємообумовлені явища і поняття. Там, де немає свободи, – немає і відповідальності. Але очевидно, що сам факт зв'язку відповідальності зі свободою не вичерпує суті відповідальності.

Значущість моральних, етичних якостей людини, її соціально виваженої поведінки та відповідальності перед соціумом широко висвітлювали класики економічної теорії. У. Петті з цього приводу, зокрема, писав: «...немає ідеї більш небезпечної, аніж невіра у безсмертя душі, оскільки вона перетворює людину в тварину; вона позбавляє її сумління та страху перед здійсненням будь-якої злої справи, якщо вона тільки в змозі уникнути покарання з боку людських законів,... ця ідея робить людей поживою дурних помислів і бажань, які не можуть бути відомі іншим людям» [4].

У теперішній час спостерігається посилення інтересу до проблеми соціальної відповідальності, але в більшості публікацій на цю тему домінує розгляд теоретико-прикладних аспектів соціальної відповідальності бізнесу. Значно рідше, але зустрічаються публікації, в яких у ролі суб'єкта соціально відповідальної поведінки розглядається держава.

Водночас не приділяється належної уваги проблематиці соціальної відповідальності тих суб'єктів, які за природою є первинними носіями соціальних якостей і з котрих формуються інші інститути соціально відповідальної поведінки, – родина, трудовий колектив, бізнесова структура, громада тощо. «Соціальну відповідальність, – як справедливо зазначає О. Грішнова, – мають усі люди – члени суспільства, як учасники соціально-трудових відносин, як споживачі, як громадяни, як родичі, як земляни ... перед іншими людьми, перед природою, перед самими собою» [5].

Отже, **теоретична конструкція сутності соціальної відповідальності людини має бути відображенням:** а) органічного зв'язку людини із суспільством і природою; б) поєднання в людині трьох основ – біологічної, соціальної і духовної;

в) соціальної діяльності людини та її соціально відповідальної поведінки.

Соціальна відповідальність особистості виникає лише за умов соціальних взаємодій, а отже, вона є активною, актуалізованою складовою життєдіяльності людини. Не можна бути соціально відповідальним поза активною діяльністю. Остання має структурований характер, а тому й соціальна відповідальність особи підлягає структуризації.

Інтереси розв'язання широкого кола завдань науково–прикладного характеру потребують виокремлення таких **ступенів соціальної відповідальності особистості**: стосовно себе; стосовно іншої людини; стосовно своїх батьків, дітей і близьких; стосовно соціальної групи; перед суспільством; перед людством.

Маємо звернути увагу на двоїстість та діалектичну єдність суперечностей поняття соціальної відповідальності особистості. Адже соціальна відповідальність, з одного боку, є внутрішньою мотивацією, природженими і набутими здібностями, які надають нашим вчинкам соціально виваженого, суспільно значущого, духовно–морального характеру. З другого боку, соціальна відповідальність постає як інституція, що передбачає санкції за суспільно неприйнятні дії або за бездіяльність.

Відповідно, за критерієм джерела вияву соціальної відповідальності остання поділяється на внутрішню і зовнішню. Не можна заперечити той факт, що соціальна відповідальність має діяльнісний характер. Оскільки діяльність людини завжди мотивована, то відчуття відповідальності не може виникнути з нічого. Внутрішніми факторами–мотиваторами можуть бути як потреби, інтереси, ціннісні орієнтації та настанови особи, так і зовнішні умови її життєдіяльності. Свої вчинки людина оцінює з позицій совісті, обов'язку, інших домінантних у суспільстві норм суспільного буття, які сприйняті особою та є складовою власного «Я» і внутрішнім суддею. Тому внутрішня соціальна відповідальність є елементом системи управління людини самою собою, тоді як зовнішня відповідальність – це фактор управління цією людиною з боку колективу, інститутів держави, суспільства. Зазначимо, що психологи поділяють людей на інтерналів – схильних брати на себе відповідальність за події, що відбуваються в їхньому житті та навколишньому світі, та екстерналів – схильних покладати відповідальність за все, що відбувається, на зовнішні інститути. Зовнішня відповідальність з'являється, коли на діяльність індивіда впливають інститути – норми права, вимоги статуту підприємства, колективного договору, контракту тощо. Отже, зовнішня форма соціальної відповідальності постає як міра несвободи. Вона регламентує поведінку

людей, обмежує їхню свободу, однак надає вчинкам вектора, за якого не утискаються інтереси соціуму або це утискання мінімізується.

Настанови людини на зовнішню форму відповідальності можуть бути позитивні, негативні або нейтральні. Позитивна настанова особи на наявну зовнішню форму відповідальності – це свідчення того, що потреби, інтереси, цінності індивіда і вимоги суспільства в царині відповідальності суттєво не відрізняються. Негативна настанова на зовнішню форму соціальної відповідальності – це результат протиставлення індивідуальних інтересів інтересам інших членів соціуму. За такої настанови інститути держави та суспільства вимушені застосовувати до індивіда норми, що мають коригувати його поведінку, надавати їй соціально відповідального характеру за примусом.

Для індивіда та суспільства ідеальною є ситуація, коли внутрішня і зовнішня форма соціальної відповідальності мають однакову спрямованість та їхні «вектори» збігаються. У цьому разі зовнішня соціальна відповідальність сприймається не як нав'язування норм поведінки, зовнішній примус, а як нагадування про суспільно схвалений «вектор» соціальної поведінки.

З огляду на те, що соціальна відповідальність людини є складним явищем, яке містить і об'єктивну, і суб'єктивну компоненти, явищем, у котрому переплетені суспільні, соціальні норми і морально–духовні якості та настанови людини; явищем, пов'язаним із прагненням людини дотримуватися домінантних у суспільстві соціальних норм, виконувати свої обов'язки та відповідати за власні дії, сформулювати єдине визначення сутності цього суспільного феномена непросто.

Далі наведемо кілька *визначень поняття «соціальна відповідальність людини»*, які в комплексі відбивають сутність цього феномена.

1. Соціальна відповідальність людини є ні що інше, як факт наявності у структурі її особистісного потенціалу таких цінностей (аксіологічних настанов), як совість, довіра, толерантність, чесність, співучасть, обов'язковість, співчуття, почуття справедливості, правдивість, любов до ближнього, доброта.

2. Соціальна відповідальність людини – це актуалізація особистістю соціально відповідальної поведінки, її постійне відтворення; це вміння її здійснювати, демонструвати на практиці, втілювати у повсякденному житті.

3. Соціальна відповідальність – це одночасно і стан людини (морально–духовний), і процес формування цілісної особистості; водночас це поведінка, що насичена високою духовністю і моральністю, вектором якої є не тільки сама людина,

а й інші суб'єкти громадянського суспільства.

4. Соціальна відповідальність людини – це форма вияву її духовно–моральних цінностей та настанов.

5. Соціальна відповідальність людини – це позитивна реакція її духовно–моральних якостей на виклики як власного «Я», так і зовнішнього середовища.

Соціальну відповідальність членів соціуму правомірно розглядати як показник якості трудового потенціалу, чинник набуття конкурентних переваг та забезпечення стійкої соціальної динаміки. Прагнення до здорового способу життя, поліпшення фізичного і духовного стану, прирощення людського і соціального капіталу, пріоритет цінностей, пов'язаних з родиною, особистий внесок у розвиток організації, професійної спільноти та суспільства в цілому, дотримання етичних норм і звичаїв, які визнаються безумовними у соціумі, виявлення активної життєвої позиції, доброчинність, внесок у збереження та поліпшення стану довкілля – ось далеко не повний перелік конкретних форм соціально відповідальної поведінки людини. Задіяння потенціалу цих форм «працює» на досягнення як особистих цілей членів суспільства, так і на загальний добробут.

Повертаючись до українських реалій, маємо визнати, що соціальна відповідальність у нашому суспільстві й досі не стала домінантою та надійним регулятором суспільного життя, не набула статусу життєво значимої норми. Для сучасного етапу соціально–економічного розвитку характерна парадоксальна ситуація: на тлі проголошеного курсу на розширення економічних свобод та підприємництва, ініціативності тощо спостерігаємо намагання все більшої кількості громадян брати на себе відповідальність лише за власні дії. Водночас наростає прагнення перекласти відповідальність за зміну соціальних умов життєдіяльності на інститути держави та суспільства. Ознакою зниження соціальної відповідальності є ерозія «культури солідарності» як феномена сьогодення. Усе перелічене є свідченням глибокої кризи в системі цінностей, великомасштабних виявів егоцентризму. За такого стану соціальних відносин та тенденцій їх розвитку відбувається реальне звуження соціальної відповідальності.

2. Поняття, ознаки і соціальна відповідальність громадянського суспільства

Громадянське суспільство є одним з найбільш важливих ціннісних і культурологічних феноменів сучасного суспільства. В загальноприйнятому

розумінні *громадянське суспільство*, виступає як сукупність соціальних утворень (груп, колективів), об'єднаних специфічними інтересами (економічними, етнічними, культурними і так далі), що реалізовані поза сферою діяльності держави і дозволяють, в умовах демократичної системи облаштування суспільного життя, контролювати дії держави.

Вчені та мислителі епохи Відродження та Нового часу приділили значну увагу дослідженню проблем громадянськості та взаємовідносин людини з владою. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили: Т. Гоббс, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Т. Мор, Е. Роттердамський, А. Сен-Сімон.

Т. Гоббс писав що, первісне положення людини «за межами громадянського суспільства, яке можна назвати природнім станом, не може бути нічим іншим, як війною всіх проти всіх (*bellum omnium contra omnes*)» [6].

Г. В. Ф. Гегель звернув увагу на той факт, що природним станом є стан некультурності, насилля та несправедливості. Саме тому, обов'язковим є вступ людей у громадянське суспільство, оскільки лише у ньому правове відношення володіє дійсністю [7]. Він виділив три основні шари громадянського суспільства: а) субстанціальний (до якого належать землероби – дворяни та селяни); б) промисловий (фабриканти, торговці, ремісники); с) загальний (до якого належать чиновники).

Основна ідея цих двох філософів полягала у визнанні того факту, що «правильна» та «мудра» держава має бути громадянською, тобто людяною, а не звірячою. Таке, автоматично призводило до певної ідеалізації держави. Це стало поштовхом для розвитку ідеї про те, що справжнім громадянським суспільством може бути лише антидержавна опозиція. Красномовними прикладами «історичної живучості» цієї ідеї, є, по-перше, ідеї перших соціалістів-утопістів Т. Кампанелли, Т. Мора, Т. Мюнцера, які мріяли побудувати ідеальне суспільство з назвою «Місто сонця», ізолювавши його від злого світу на далекому острові «Утопія»; по-друге, ідеї «комуністичного раю» на землі, що поширилися у 30–40 рр. XIX ст.

Ідея розмежування громадянського суспільства і держави, виникнувши наприкінці XVIII ст. в Європі, у XIX ст. почала активно розроблятися науковцями на теоретичному рівні. Результатом цього стала еволюція сутності поняття «громадянське суспільство». Традиційне застосування цього терміну на позначення мирного політичного устрою, що управляється на основі закону (*societas civilis*), поступилося місцем його застосуванню на позначення окремої інституціональної сфери життя, яка не відповідала існуючим на відповідній стадії суспільного розвитку

інститутам державної влади.

Проблематика громадянського суспільства, наприкінці 80-х років ХХ ст. набула змісту «соціалістичного громадянського суспільства». Це відбулося внаслідок розпаду Радянського Союзу та процесу дезінтеграції колишніх його суб'єктів. За таких умов на громадські організації покладалося завдання допомогти «символічно скріпити державу, яка розвалювалася, і забезпечити атомізованих індивідів життєво необхідними послугами». Створювані на той час неурядові організації виконували переважно соціальні та культурні функції, компенсуючи тим самим недостатність державної присутності у цих сферах.

У сучасних поглядах на громадянське суспільство можна виділити такі аспекти:

- це суспільство з розвиненими економічними, правовими та культурними відносинами між людьми, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею [8];
- це суспільство людей високого соціального, культурного, морального економічного статусу, які створюють разом з державою розвинуті правові відносини;
- має складну структуру, яка включає в себе: господарські, економічні, етнічні, релігійні та правові відносини (табл. 2.1);
- умовою виникнення громадянського суспільства є поява у всіх громадян суспільства економічної самостійності на базі приватної власності;
- громадянське суспільство організується після поділу сфер впливу між державою і громадянином. Звуження тотальної влади держави здійснюється через введення невід'ємних прав людини за певними неполітичним категоріями. Категоріями невід'ємних прав вважаються право на працю (економіка), на національні культурні цінності (культура), на виконання релігійних обрядів, на свободу обміну інформацією, свободу самореалізації.

Таблиця 2.1

Структура громадянського суспільства

Економічна система	Політична система	Соціальна система	Інформаційна система	Духовно–культурна система
Сукупність економічних інститутів та відносин, які становлять матеріальну основу життя суспільства	Сукупність інститутів та відносин, у рамках яких проходить політичне життя та здійснюється державна влада	Сукупність класів, соціальних груп та відносин між ними	Сукупність інформації, засобів масової інформації, підприємств, громадян, організацій, які здійснюють інформаційну діяльність	Сукупність нематеріальних, духовно–культурних благ, відносин з приводу них, інститутів, через які реалізуються ці відносини

Таким чином, *громадянське суспільство* – це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють всі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини

Принципи громадянського суспільства: економічний і політичний плюралізм, особиста свобода, публічність і загальна поінформованість, справедливість і суворе дотримання законів; верховенство права в усіх сферах суспільного життя; відповідальність перед законом як державних органів, так і громадських організацій та громадян; підзаконність державної влади, обмеженість сфери її діяльності, невтручання держави у справи громадянського суспільства; охорона державою невід'ємних природних прав людини та громадянських свобод, що з них випливають; визнання пріоритетності прав та інтересів особи, непорушності її честі та гідності, гарантування умов для їх захисту; рівність закону для всіх і рівність усіх перед законом; взаємна відповідальність держави і особи, правова відповідальність офіційних осіб за дії, які вони чинять від імені держави; поділ влади на законодавчу, виконавчу і судову, їх взаємна урівноваженість і відкритість; незалежність судів і суддів, наявність ефективної системи захисту; наявність ефективних форм контролю за дотриманням законів та інших нормативно-юридичних актів [9].

Громадянське суспільство на українських теренах має глибоке історичне коріння та етнонаціональну традицію, що сягають сивої давнини та створюють його унікальну та неповторну специфіку, зумовлюють формування притаманного лише Україні типу громадянськості. Відбуваються докорінні зміни у соціальній структурі суспільства, проте при всій соціальній розгалуженості, стан громадянського суспільства у цій сфері характеризується на сьогодні суттєвим соціальним розшаруванням та нерозвиненим середнім класом, який становить 12% населення.

На відміну від Західної Європи, де громадянське суспільство формувалося внаслідок тривалої перманентної еволюції і знаходиться в процесі модернізації сьогодні, в Україні на різних етапах історичного розвитку існували лише його окремі елементи, які так і не стали завершеною системною структурою. Цим зумовлюється

ще одна особливість становлення громадянського суспільства в сучасній Україні – першорядна роль держави та ініціювання цього процесу, як правило, революційним шляхом зверху. На рис. 2.1 відображено громадянське суспільство в Україні.

Рис. 2.1. Специфіка громадянського суспільства в Україні.

Проблеми українського суспільства, без подолання яких не можна розраховувати не тільки на ідеальну, а й на більш-менш оптимальну модель розвитку громадянського суспільства і його соціальної відповідальності:

- високий рівень бідності – новий середній клас складає 10–12%, бідний середній клас – 25–30%, бідні люди – більшу частину;
- роз’єднаність – в етнокультурному, політичному, соціальному сенсі, за ідентичністю тощо;
- тотальна недовіра – не тільки державі та різним соціальним інститутам, українці не довіряють один одному;
- феномен останніх років – розчароване суспільство;
- безвідповідальність – громадяни не хочуть брати відповідальність за ті проблеми, які існують у соціумі;
- амбівалентність – люди хочуть одночасно протилежних речей: демократії та сильної руки, бути в Європейському Союзі та союзі з Росією, ми позитивно ставимося до розвитку приватного підприємства, але категорично проти приватизації земель і великих підприємств тощо.

Основні законодавчі перешкоди діяльності громадських та благодійних організацій в Україні:

- 1). Право бути засновниками як громадських, так і благодійних організацій

надано законодавством виключно фізичним особам. Відсутність у юридичних осіб права створювати громадські організації значно гальмує розвиток неприбуткових представницьких бізнесових асоціацій, які в розвинених демократичних державах є вагомим сегментом громадянського суспільства;

2). Територія діяльності громадських та благодійних організацій обмежена на законодавчому рівні існуванням територіальних статусів. Це означає, що громадська організація не може проводити заходи або приймати у члени осіб, що мешкають поза місцевістю, де зареєстрована організація;

3). У реєстрації об'єднанню громадян може бути відмовлено, якщо його назва, статутний або інші документи, подані для реєстрації, суперечать вимогам законодавства. Це дає можливість органами легалізації надто широко тлумачити підстави для відмов.

Вимоги до законодавства в контексті розвитку громадянського суспільства які слід реалізувати в Україні: прості процедури реєстрації організацій громадянського суспільства; податкові стимули для діяльності організацій громадянського суспільства та їх підтримки з боку індивідуальних та корпоративних донорів; прозорі процедури державної фінансової підтримки громадських організацій; правові гарантії вільного доступу організацій громадянського суспільства до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів; процедури залучення організацій громадянського суспільства до формування та реалізації державної політики.

У теперішній час в Україні на 10 тис. населення зареєстровано лише 14 громадських організацій. В той же час, в Угорщині на 10 тис. населення діють 46 організацій, у Хорватії – 85, а в Естонії – 201. Частка громадських організацій у ВВП України становить 0,24%, тоді як у Росії цей показник дорівнює 0,5%, у Бельгії – 5%, у Канаді – 7,9%. Рівень благодійності в Україні має відносно низький рівень розвитку. Наприклад, станом на 2013 рік Україна посідала лише 150 місце у світовому рейтингу благодійності серед 153 держав і, відповідно, останнє місце з 26 держав у регіоні Центральної та Східної Європи [10].

3. Соціальна роль держави у сучасній економіці

В сучасній ринковій економіці ***головними соціальними функціями держави виступають:*** розробка та затвердження правових норм; створення однакових шансів для усіх громадян в отриманні освіти, розвитку особистості, можливостей

займатись бізнесом; підтримання ринкових механізмів і захист конкурентного середовища; соціальна підтримка населення; перерозподіл доходів і ресурсів; моніторинг і контроль соціальних ефектів, які виникають при визначенні та реалізації соціальних цілей та пріоритетів різних суб'єктів соціалізації.

Соціальна держава формує новий тип соціальних зв'язків між людьми, що спираються на принципи соціальної справедливості, соціального миру і солідарності. Отже, функції соціальної держави не обмежуються захистом слабких. Вона бере на себе обов'язок підтримки стабільного соціально-економічного становища членів суспільства, соціального миру, соціальної безпеки.

Отже, соціальна відповідальність як специфічна функція держави повинна бути спрямованою на мобілізацію та використання ресурсів для гарантування соціальної безпеки суспільства й узгодження соціально-економічних інтересів суспільства. *Механізм реалізації функції соціальної відповідальності держави зображений на рис. 1* [11, с. 29]. Він передбачає декілька етапів.

1 етап. Визначення ролі та механізмів впливу держави на процеси соціалізації економіки. Держава, вибираючи принципи, методи, засоби, інструменти здійснення функції соціальної відповідальності, орієнтується на зниження соціального ризику й попередження загроз соціальній безпеці. У ході становлення ринкових економічних відносин суттєво змінюються і роль, і механізми соціальної відповідальності держави. В умовах глобалізації держава змінює свою традиційну роль опікуна та монополіста у наданні публічних послуг на ролі менеджера, медіатора та каталізатора активності недержавних акторів на всіх рівнях, завдяки чому посилюється її спроможність впливати на суспільні процеси для гарантування соціальних цінностей та якості життя. «При цьому акценти зміщуються з розміру бюрократичного апарату та обсягу державного втручання на якість інституційного комплексу, розвиток когерентної взаємодії з агентами недержавного сектора, ефективність виконання покладених на державу завдань та ступінь задоволення потреб населення» [12, с. 10].

Об'єктом управління виступають суспільні відносини та соціальні процеси, які сприяють добробуту суспільства, забезпечують відновлення соціальної рівноваги, гарантують дотримання у суспільстві принципів соціальної справедливості, не допускаючи загрозливого стану диференціації суспільства, соціальних суперечностей і конфліктів.

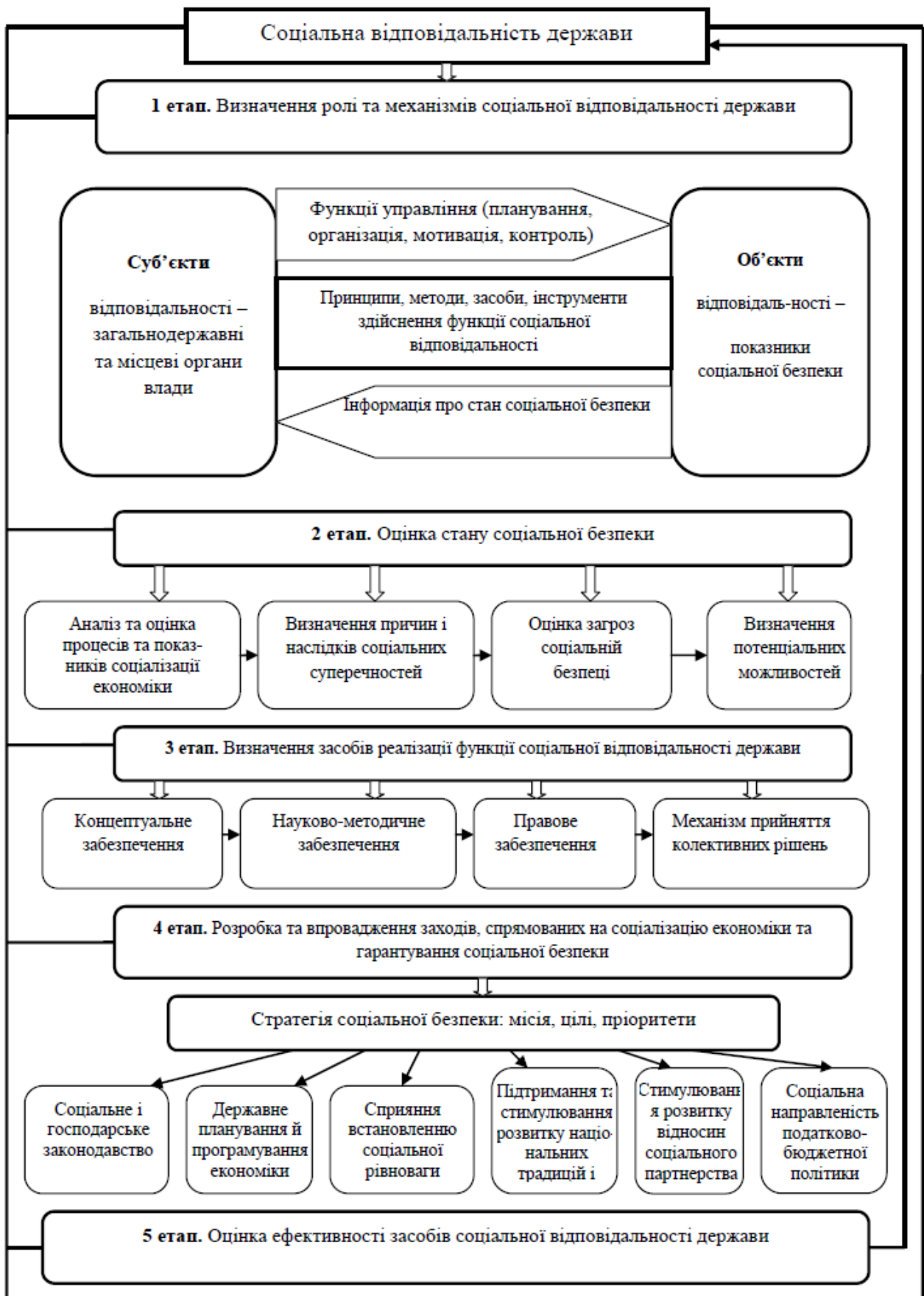

Рис. 2.2. Механізм реалізації функції соціальної відповідальності держави

Основними видами соціальної відповідальності, які може нести держава як окремий суб'єкт, є моральна, правова, політична, професійна, громадянська, екологічна відповідальність.

2 етап. Оцінка стану соціальної безпеки, яка передбачає: 1) аналіз системи показників (матеріальний добробут населення; умови проживання; соціальне середовище; стан і охорона здоров'я; рівень освіти, правового забезпечення тощо); 2) вивчення причин та наслідків соціальних суперечностей; 3) оцінку загроз соціальній безпеці; 4) визначення потенціальних можливостей її підтримання.

3 етап. Визначення засобів реалізації функції соціальної відповідальності держави (концептуальне, науково-методичне, правове забезпечення та механізм прийняття колективних рішень). При цьому, головні *елементи соціальної відповідальності держави такі*: 1) законодавча діяльність, спрямована на захист прав власності, спостереження за дотриманням контрактних відносин, захист ринкової конкуренції, антимонопольна політика, розробка соціальних стандартів; 2) державне планування й програмування економічних процесів для визначення соціальних пріоритетів економічного розвитку та їх реалізації; 3) формування та використання на соціальні потреби коштів державного бюджету; 4) підтримання громадського порядку, сприяння встановленню соціальної рівноваги та належних умов соціального розвитку регіонів; 5) стимулювання розвитку відносин соціального партнерства, розвитку людського фактора виробництва, соціальної відповідальності бізнесу та громадянського суспільства, формування соціального капіталу; 6) підтримання та стимулювання розвитку національних традицій і звичаїв, відносин солідарності та субсидіарності при розв'язанні соціальних проблем; 7) боротьба з корупцією, встановлення принципів соціальної справедливості в розподілі доходів, гарантування соціальної безпеки, захист національних інтересів у міжнародних стосунках тощо.

4 етап. Розробка та впровадження заходів, спрямованих на соціалізацію економіки та гарантування соціальної безпеки, в основі яких лежить формування стратегії соціального розвитку (місії, цілей, пріоритетів економічної системи). При розробці стратегії соціальної безпеки має формуватися механізм її забезпечення як система організаційно-економічних і правових заходів із запобігання соціально-економічним загрозам, який повинен містити такі елементи: об'єктивний і всебічний моніторинг економіки й суспільства з метою виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз соціальній сфері; вироблення гранично допустимих значень

соціально–економічних показників; діяльність держави щодо виявлення та запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам у соціальній сфері; розвиток соціальної відповідальності бізнесу і громадянського суспільства.

5 етап. Оцінка ефективності засобів соціальної відповідальності держави. Держава повинна відповідати за гарантії національної безпеки суспільства, забезпечення соціальної рівноваги, відновлення умов існування та збереження національної самобутності, матеріальних і моральних цінностей, культурних традицій, звичаїв тощо – за задоволення потреб суспільства в цілому, за досягнення поставлених цілей. Діяльність держави з виявлення та усунення внутрішніх і зовнішніх загроз для соціальної сфери передбачає: виявлення випадків, коли фактичні або прогнозні параметри економічного розвитку відхиляються від граничних значень соціальної безпеки; розробку комплексних державних заходів щодо виходу країни із зони небезпеки; організацію роботи з реалізації комплексу заходів задля подолання або недопущення виникнення загроз у соціальній сфері; експертизу рішень, що приймаються з фінансових і господарських питань, із позиції соціальної безпеки; організацію системи контролю за виконанням заходів щодо усунення загроз у соціальній сфері [13]. Кінцеви вонтроль за виконанням розроблених стратегій соціального розвитку має на лежати громадянському суспільству [14, с. 182].

Сучасні соціальні пріоритети держави в Україні пов'язуються з розв'язанням нагальних соціальних проблем, а засобами їх вирішення виступають: кардинальне реформування системи первинного перерозподілу доходів; трансформація інститутів соціальної підтримки; встановлення та забезпечення соціальних стандартів і державних гарантій; здійснення інвестицій у людський розвиток; забезпечення якості і доступності освіти, медичних послуг; підтримання фінансової спроможності системи обов'язкового соціального страхування; трансформація існуючих міжбюджетних відносин задля фінансового забезпечення делегованих місцевим органам самоврядування соціальних повноважень; регулювання соціально–трудоових відносин тощо [14, с. 185–196].

3. Принципи, інструменти та напрями та державної політики в процесі формування простору взаємодії людини, держави, бізнесу, і суспільства

Реформування економіки на ринкових засадах та формування громадянського суспільства в Україні обумовили необхідність трансформації і взаємовідносин, в

тому числі, соціальної відповідальності держави, суспільства, громадян та бізнесу.

Без відповідного іміджу соціально відповідальної поведінки важко отримати взаємовигідні інвестиції і вибудовувати довгострокову політику співпраці, як на рівні галузі, так і в системі взаємодії «держава – бізнес – суспільство».

Перш за все, внесок бізнес–структур у вирішення соціальних проблем суспільства повинен здійснюватися не тільки у вигляді спонсорської чи благодійної допомоги, спрямованої на покращення іміджу компанії, а у вигляді цілісних, системних корпоративних соціальних програм. Ці програми передбачають взаємодію бізнесу як з державою в цілому, так і з місцевими громадами та обов’язкову участь бізнесу у прийнятті рішень та їх реалізації, як на рівні окремих соціальних програм, так і на рівні національних проектів [15, с. 102].

Узгодження інтересів і об’єднання зусиль усіх сторін у цій сфері здійснюється через регулювання, яке народжується в результаті складного консенсусу держави, бізнесу і суспільства, необхідного для забезпечення підвищення якості життя громадян. Органи влади повинні активно працювати у визначенні стратегій стосовно бізнесу та громадян. Вони мають великий набір засобів для досягнення цілей їхньої політики – законодавчі, економічні інструменти, інформація, освітні програми, ініціативи добровольців, соціальні стандарти тощо. Кожен з них передбачає взаємодію влади, бізнесу і суспільства на різних рівнях і кожен має свої переваги і недоліки. Необхідно отримувати вигоду від комплексного використання всіх цих інструментів і знайти правильне співвідношення засобів і визначених цілей.

Механізм взаємодії людини, держави, бізнесу й суспільства базується на оптимальному використанні таких системних принципів:

1) досягненні консенсусності інтересів влади, бізнесу й суспільства під час суспільної дискусії з ідентифікації основних напрямів економічної й соціальної стратегії держави;

2) інституціоналізації взаємовідносин підприємницьких структур, суспільства й органів влади через зміцнення ролі інститутів громадських рад, саморегулюючих організацій підприємців, реалізацію соціальних і добродійних програм;

3) участі бюджетотворюючих і крупних фірм у соціально–економічному житті місцевої громади через інститут державно–приватного партнерства та інші моделі партнерства;

4) транспарентності відносин держави й бізнесу;

5) демократизації процесів ухвалення стратегічних рішень;

б) диверсифікації соціальної відповідальності бізнесу і влади [16–18].

Вирішення проблеми взаємодії суспільства, бізнесу та держави потребує визначення чітких правил їх партнерства, враховуючи інтереси зацікавлених сторін. Цивілізований розвиток суспільства передбачає необхідність визначення довгострокової і відповідальної державної політики у взаєминах влади, бізнесу і суспільства. Основи такої співпраці закладено у Законі України «Про державно–приватне партнерство» та в Указі Президента України «Про заходи щодо визначення і реалізації проектів із пріоритетних напрямів соціально–економічного та культурного розвитку» [19–20].

Державна політика із формування соціально відповідальної поведінки проявляється, зокрема, у таких відносинах: 1) соціальна відповідальність у державному адмініструванні; 2) соціальна відповідальність у державно–приватних відносинах; 3) соціальна відповідальність у державно–громадянських відносинах, якій й утворюють сферу соціальної відповідальності

На рис. 2.3 відображено взаємозв'язок та взаємодія між державою, бізнесом та громадянським суспільством у контексті моделі сталого розвитку [21, с. 189].

Рис. 2.3. Взаємозв'язок та взаємодія між державою, бізнесом та громадянським суспільством у контексті моделі сталого розвитку

Державна політика з формування соціально відповідальної поведінки передбачає використання широкий набір інструментів, який складається з інформаційних, економічних і правових інструментів:

- інформаційні інструменти («sermons»), які засновані на ресурсі знань та обґрунтуванням яких є переконання. Ці інструменти, як правило, обмежуються параметрами освіченості населення і можливими наслідками. До цих інструментів належать конференції, тренінги або web-сайти;

- економічні інструменти («carrots»), які засновані на фінансових ресурсах та фіскальних заходах й обґрунтуванням яких є вплив на поведінку фінансових стимулів і ринкових сил. До цих інструментів належать податки, податкові пільги, субсидії і економічні вигоди.

- правові інструменти («sticks»), які визначають засоби та шляхи використання законодавчої, виконавчої та судової влади й обґрунтуванням яких виступають державна ієрархія і влада. До цих інструментів належать законодавчі та нормативно-правові документи, інструкції тощо.

Три види інструментів є базовими державними інструментами. Однак, при проведенні державної політики із формування соціально відповідальної поведінки виникає необхідність використання ще й похідних інструментів:

- партнерство («ties») як інструмент дає змогу побудувати мережу із різних суб'єктів, зацікавлених у спільній роботі для досягнення спільних цілей. Враховуючи добровільний характер корпоративної соціальної відповідальності, той політика із формування соціально відповідальної поведінки широко використовує механізм державно-приватного партнерства, через укладання угод та проведення форумів;

- змішані інструменти («adhesives»), сутність яких полягає в організаційному забезпеченні процесу реалізації численних державних ініціатив із формування соціально відповідальної поведінки. До цих інструментів належать центри, платформи, контактні центри та програми зі соціальної відповідальності.

Слід зазначити, що аналіз державної політики підтримки соціальної відповідальності бізнесу в різних країнах показав, що є відмінності по місії, стратегії, цілям, пріоритетах і механізмах реалізації (структурам державних установ, зайнятих реалізацією соціально відповідального поводження бізнесу, центрам відповідальності (на рівні центральної влади, регіонів, місцевих влади), зайнятим суспільним інститутам (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Моделі державних політик по реалізації соціальної відповідальності бізнесу в Європейському Союзі [22, с. 328]

Модель	Характеристика	Країни
Партнерська	Стратегія партнерства, що розділяється всіма секторами у відповідь на соціальні проблеми, у т.ч. в галузі зайнятості	Данія, Фінляндія, Нідерланди, Швеція
Бізнес у суспільстві	Політика м'якого втручання з метою стимулювати компанії до участі в рішенні державних проблем (підприємництво й добровільні послуги)	Ірландія, Великобританія
Стійкість та громадянство	Удосконалена версія існуючого соціального договору з акцентом на стратегію стійкого розвитку	Германія, Австрія, Бельгія, Люксембург
Agora (місце зборів)	З метою досягнення суспільного консенсусу по системі суспільної безпеки, створення для обговорення груп, які відображають інтереси основних учасників діалогу.	Італія, Іспанія, Греція, Португалія.

Таким чином, кожна держава бере участь у стимулюванні соціально відповідального поведіння компаній виходячи з національних традицій, рівня розвитку інститутів, а також балансу сил учасників міжсекторного діалогу, що беруть участь у реалізації принципів соціальної відповідальності бізнесу.

Державна політика із формування соціально відповідальної поведінки повинна реалізовуватись за чотирма напрямками: 1) підвищення інформованості та формування потенціалу в сфері соціальної відповідальності; 2) підвищення відкритості та прозорості; 3) сприяння соціально відповідальним інвестиціям; 4) вивчення досвіду («walk the talk») із впровадження інструментів соціальної відповідальності.

За дослідженими інструментами та напрямками здійснення державної політики із формування соціально відповідальної політики була сформована матриця «Напрями та інструменти державної політики із формування соціально відповідальної політики» [21]. Дана матриця містить приклади державної політики із формування соціально відповідальної політики країн Європейського союзу.

Реалії України такі, що соціальна сфера розглядається, як певний резерв для економії державного бюджету, а кошти виділені у даному напрямку перенаправляються в інші сфери [23, с. 129]. Основна частина соціальних інвестицій з боку держави в своїй основі несе формальний характер та не має на меті покращення соціального клімату в країні. Для забезпечення відновлення людського потенціалу потрібна реалізація заходів, що здатні забезпечити розвиток людини на всіх етапах життєвого циклу, а також створення максимально сприятливих умов розвитку підприємств та прояву їх ініціативи у напрямі соціальної відповідальності.

На думку О. Грішної дотримання бізнесом встановлених правил,

закріплених в межах національного господарства, слід вважати базовим ступенем соціальної відповідальності. Розуміння соціальної відповідальності бізнесу як використання лише таких способів отримання прибутку, які не завдають шкоди людям, природі, суспільству має стати орієнтиром соціальної відповідальності в контексті мети не просто здобути позитивний імідж, а покращити своєю діяльністю життя суспільства [24 с. 45].

Як видно з рис. 2.3 найвагомішою проблемою є обмежений доступ до фінансів, що посідає перше місце та складає 16,7% від загального обсягу. Проте вдале впровадження соціальної відповідальності дає можливість подолати або зменшити прояв таких факторів як: негативний вплив державної бюрократії, злочинність і крадіжки, низький рівень охорони здоров'я, погана професійна етика працівників, корупція, розмір податків, нерозвинена інфраструктура та недостатня освіченість працівників. В сукупності названі проблемні фактори ведення бізнесу становлять 44,5% від їхньої загальної кількості. При всьому бажанні бізнесу проявляти себе у соціальній відповідальності спостерігається їх обмеженість у створенні робочих місць, наявних матеріальних цінностей та вимушеній адаптації до тиску зовнішнього середовища.

Рис 2.3..Найбільш проблемні фактори ведення бізнесу в Україні за 2013 – 2014 рр у % [26]

Специфіка Української держави, а також сучасна економічна нестабільність породжують цілий **комплекс явищ, які негативно впливають на реалізацію соціальної відповідальності**:

- на сьогоднішній день підсилюються наслідки нещодавньої соціальної–економічної кризи новими зовнішніми агресивними факторами направленими на дестабілізацію нашої держави;
- значний розрив між багатими та бідними в країні, та практична відсутність середнього прошарку населення;
- переслідування виключно мети власного збагачення керівниками підприємств у короткостроковому періоді без перспективних поглядів у майбутнє;
- різні погляди на впровадження соціальної відповідальності керівників підприємств та чиновників та переслідування ними різних інтересів;
- процвітання «тіньової» економіки в Україні.

Згадані вище специфічні особливості нашої держави засвідчують про проблемність розвитку та складність партнерських відносин між державою, бізнесом та суспільством. Це наштовхує на пошук оптимальної специфічної моделі соціальної відповідальності в Україні. Адже національна економіка перетворилася на своєрідне акціонерне товариство, у якому свої інтереси можуть лобіювати тільки «великі акціонери» – кілька фінансово–промислових груп, для яких соціальна відповідальність не є пріоритетною метою [29, с. 267].

Відтак, багато в чому, ефективність взаємодії людини, держави, бізнесу та громадянського суспільства в Україні у вирішенні соціальних проблем залежить від якості подальших інституційних змін, від здатності суспільства сформувати внутрішні ціннісні орієнтації діяльності широкого загалу суспільства, зміну способів суспільного та індивідуального мислення та поведінки. Такі реформи повинні, в першу чергу, спрямовуватися на підвищення якості освіти й виховання в людині потреби в саморозвитку та постійному підвищенні культурного та інтелектуального рівнів, ідеологічно налаштовувати на соціальну взаємодію і добровільну згуртованість навколо соціальних цілей.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте передумови формування соціальної відповідальності людини.
2. Назвіть ступені і види соціальної відповідальності особистості.
3. Дайте визначення поняттю громадянського суспільства, які принципи і умови його існування Ви знаєте?

4. Назвіть основні проблеми громадянського суспільства в Україні.
5. Які соціальні функції держави Ви знаєте?
6. Охарактеризуйте механізм реалізації функції соціальної відповідальності держави
7. Розкрийте основні системні принципи механізму взаємодії людини, держави, бізнесу й суспільства.
8. Які моделі державних політик по реалізації соціальної відповідальності бізнесу сформувались в Європейському Союзі?
9. Наведіть і проаналізуйте склад інструментів і напрямів державної політики із формування соціально відповідальної поведінки
10. Охарактеризуйте тенденції, які негативно впливають на реалізацію соціальної відповідальності в Україні.

Список використаних джерел :

1. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 3. – С. 3–9.
2. Аристотель. Никомахова етика. [Электронный ресурс]/ – Режим доступа: <http://www.lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/nikomah.txt>
3. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу. М., 1972. – 345 с.
4. Петти У. Экономические и статистические работы / У. Петти. – М., 1940. – С. 57.
5. Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку: монографія / [А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. дора екон. наук, проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 192
6. Гоббс Т. Избранные произведения: В 2-х т. – М., 1989. – Т. 1. – С. 280.
7. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет: В 2-х т. – М., 1971. – Т. 2. – С. 51.
8. Резнік О. Особистість і громадянське суспільство: досвід теоретичного осмислення // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. 0 № 3. – С. 68–79.
9. Політологія. Друге видання, перероблене та доповнене" за науковою редакцією А. Колодій, К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 246 с.
10. Правові умови розвитку громадянського суспільства в Україні. Що потрібно зробити? / М. В. Лациба, А. О. Красносільська [та ін.]; Укр. незалеж.центр політ. дослідж. – К.: Агентство «Україна», 2011. – 132 с.

11. Галушка З.І. Соціальна роль держави у сучасній економіці / З. І. Галушка // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.2 – С. 27–35.
12. Радзівський І.А. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації : автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / І.А. Радзівський. – К., 2007. – 18 с.
13. Соловйов В. Критицизм нового державного менеджменту / В. Соловйов / Віче : Теоретичний і громадсько-політичний журнал. – 2010. – № 15. – С. 50–53.
14. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
15. Пасхавер О. Й. Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, К. М. Агеєва // Центр економічного розвитку. – К. : Дух і літера, 2007– 130 с.
16. Варнавский В. Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / В. Г. Варнавский. – М. : Наука, 2005. – 178 с.
17. Санникова Т. Public-private partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.opes.ru/comment_doc.asp?d_no=46833.
18. Якунин В. И. Партнерство в механизме государственного управления / В. И. Якунин // Социологические исследования. – 2007. – № 2. С. 24–32.
19. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1.07.2010 р. № 2404/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua>.
20. Про заходи щодо визначення і реалізації проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку: Указ Президента України від 8.09.2010 р. № 895/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
21. Кузьмін О. Інструменти державної політики із формування соціально відповідальної поведінки в контексті моделі сталого розвитку / О. Кузьмін, О. Пирог // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.2 – С. 189–197.
22. Цибульська Є.І. Взаємодія держави та бізнесу в реалізації соціальної відповідальності: світовий досвід / Є. І. Цибульська // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і

науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.2 – С. 322–328.

23. Ковч В.В. Вплив держави на формування соціальної відповідальності бізнесу в сучасних умовах економічної нестабільності / В.В. Ковч // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.2. – С. 129–134.

24. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні / О.А. Грішнова/ Демографія та соціальна економіка, №1 (19), 2011. – С. 39–41.

25. Аналіз індексу конкурентоспроможності України в 2013–2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infoflight.org.ua/content/analiz-indeksu-konkurentospromozhnosti-ukrayini-v-2013-2014-rr>.

26. Пилипенко Ю.І. Взаємодія влади і бізнесу у виконанні соціальних функцій / Ю.І. Пилипенко, Г.М. // Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян : монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.2. – С. С. 267–271.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП.....	3
ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК СТІЙКОГО РОЗВИТКУ	4
1. Сутність категорії «соціальна відповідальність».....	4
2. Суб'єкти, об'єкти та компоненти соціальної відповідальності.....	9
3. Зміст концепції сталого розвитку.....	13
4. Реалізація концепції сталого розвитку на засадах соціальної відповідальності...	17
ТЕМА 2. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ, ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА	21
1. Соціальна відповідальність людини як основа соціальної відповідальності бізнесу, держави і суспільства	21
2. Поняття, ознаки і соціальна відповідальність громадянського суспільства	25
3. Соціальна роль держави у сучасній економіці.....	30
4. Принципи, інструменти та напрями та державної політики в процесі формування простору взаємодії людини, держави, бізнесу, і суспільства	34

Навчальне видання

Золотарьова Ольга Володимирівна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Конспект лекцій

Частина 1

Тем. план 2015, поз. 385

Підписано до друку 30.06.2015. Формат 60х84 1/16. Папір друк. Друк плоский.
Облік.—вид. арк. 2,58. Умов. друк. арк. 2,56. Тираж 100 пр. Замовлення № 136.

Національна металургійна академія України
49600, м. Дніпропетровськ–5, пр. Гагаріна, 4

Редакційно–видавничий відділ НМетАУ